

UDK 21(73):316.75
316.75:21](73)
329(73)

Izvorni znanstveni rad.
Primljeno: 15. 08. 2008.
Prihvaćeno: 20. 09. 2008

OVAJ CLANAK JE POVUCEN

AMERIČKA CIVILNA RELIGIJA: ANALIZA PREDSJEDNIČKIH INAUGURALNIH ADRESA

Željko Oštarić

Odjel za sociologiju
Sveučilište u Zadru
Obala Kralja Petra Krešimira IV. 2
23000 Zadar, Hrvatska
e-mali: zostaric@unizd.hr

Sažetak

Nakon kraćeg teorijskog uvodnog razmatranja o korijenima američke civilne religije i njenim vidljivim strukturalnim karakteristikama, u nastavku, na temelju sustavnog uvida u relevantnu literaturu o američkoj civilnoj religiji autor kritički rekapitulira i ponovno provjerava rezultate empirijskih istraživanja o američkoj civilnoj religiji. Empirijska provjera odnosi se na analizu sadržaja inauguralnih predsjedničkih adresa od Washingtona do Busha (55 analitičkih jedinica). Rezultati su pokazali da je učestalost (frekvencija) pojavljivanja biblijskih arhetipova i republikanskih vrlina, kao indikatora civilne religije, u osnovi bila i ostala sporadična. Ipak, rezultati pokazuju kako indikatori civilne religije i dalje postoje unutar političkog diskursa, ali se njihovo značenje mijenjalo sukladno povijesnim iskušenjima američke nacije i njenim političkim interesima: od simboličkog etiketiranja "sila zla" do izobličenja koja se čak mogu poistovjetiti s idejom religije kao "nacionalnog opijuma".

Ključne riječi: američka civilna religija, biblijski arhetipovi, funkcije civilne religije, indikatori američke civilne religije, republikanske vrline, predsjedničke inauguralne adrese.

1. UVOD

1. Pojam "civilna religija"

Civilna religija pojam je koji u političko-filozofski diskurs prvi uvodi Jean-Jacques Rousseau. U osmom poglavlju četvrte knjige *Društvenog ugovora* Rousseau primjećuje kako nikada nije bila osnovana ni jedna država a da joj kao temelj ne bi služila neka religija: "Tako je za državu vrlo važno da svaki građanin ima religiju, koja mu omogućava da voli svoje dužnosti" (Rousseau, 1978: 174). Postulat o svetosti društvenog ugovora i zakona jest ona religiozna dogma koja njegov nacrt religije čini civilnom religijom. Prema civilnoj religiji religiozni građanin samo onda poštuje dogme svojeg vjerovanja ako poštuje ustav i zakon svoje države. Dakle, postoji samo građanska državna vjeroispovijest, koja religijom veže građanina za državu. Religija se u određenom smislu stavlja u službu po-

litičkog poretka: vjera u onostranost treba osigurati vjernost *citoyena* ustavu i zakonima. Tako *religion civile* u Rousseauovu modelu države ima važnu ulogu kao sredstvo stabilizacije republike. Ili drugačije kazano: država je oblik religioznog čašćenja koje stapa granicu između religije i politike. Valja naglasiti kako u Rousseauovom modelu civilne religije nema nikakve diferencijacije između teološkog i političkog sustava.

Iako se Rousseaua općenito smatra tvorcem termina "civilna religija", analiza civilne religije u sociologiji bila je više pod utjecajem Durkheima. Durkheim je, naravno, bio intelektualni nasljednik Rousseaua, ali između njih stoji jaz velikih razmjera: Za Rousseaua je civilna religija nešto poput Lenjinovog "opijuma za narod", nju stvaraju i promiču vođe kako bi uspostavili stabilni društveni poredak, za Durkheima (civilna) religija je emergentno svojstvo samog društvenog života.

O toj prilično jednostavnoj razlici ovisi konceptualno pitanje koje zamagluje skoro sve aktualne rasprave o civilnoj religiji. Oni koji su pod utjecajem Rousseaua često počinju sa stavom *protiv* civilne religije, polazeći od teze da ona jest ili lako može biti idolopoklonička varka podmetnuta naivnim vjernicima. Oni pod utjecajem Durkheima, naprotiv, često počinju sa stavom *za* civilnu religiju na temelju toga što je ona u svakom slučaju neizbježna i može – barem u svojim najboljim oblicima – biti transcendentalni izražaj najdubljih vrijednosti nekog društva ili naroda.

Svako od ovih gledišta će zato vjerojatno imati svoju slijepu točku, odnosno, barem jedno svojstvo civilne religije ostat će za njih neispitano pa će u teorijskom smislu ostati neproblematizirano. Za pripadnike rousseauovskog tabora osnovna poteškoća ogleda se u njihovoj nesposobnosti da ozbiljno shvate tvrdnje civilne religije. Durkheimovi sljedbenici, s druge strane, obraćaju malo pažnje na pitanje: *kako* nastaje civilna religija?

Obnovu rasprave o civilnoj religiji započeo je u 20. stoljeću američki sociolog Robert N. Bellah. Člankom *Civil Religion in America* Bellah je 1967. godine pojam civilne religije uveo u javnu raspravu. On je postavio tezu da se u SAD-u razvila politička kultura koja je slična građanskoj religiji *à la Rousseau*.

"Moguće je da se određeni skup religijskih simbola i praktika javi kao određenje zahtjeva za političkom legitimacijom i političkom etikom, ali da istovremeno nije u vezi niti sa crkvom niti sa državom." (Bellah, 1980: 35)

Naravno da Bellah nije bio prvi koji je prepoznao religioznu dimenziju u američkoj politici; već su u tridesetim godinama 20. stoljeća John Dewey (1934) i Helmut Niebuhr (1963) opisali, odnosno kritizirali kvazireligiozne vjerske pristupe kao osnovu identiteta američke nacije. Posebice se s katoličke strane brani koncept liberalne demokracije kao protumodel civilnoj religiji. Isusovac John C. Murray (1964) je zastupao ideju da sfere religije i politike moraju ostati jasno razdvojene jedna od druge. Američka republika, doduše, zaslužuje potpunu lojalnost katolika, ali Ustav nije vjeroispovijest, nego sredstvo osiguranja mira. Slično se kritički izrazio i katolički sociolog John J. Cuddihy (1979). Od protestantskih se teologa može čuti prigovor da je svaka civilna religija iskrivljenje kršćanskog vjerovanja. (Cherrey, 1992: 231)

Drugi su pojavu civilne religije prosudili znatno pozitivnije, kao primjerice John P. Williams, koji je zahtijevao da "demokracija bude objekt religioznog čašćenja" (Williams,

1952: 484). Povjesničar Sydney E. Mead težio je u istom smjeru kad je Sjedinjene Države opisao kao “naciju s dušom Crkve” (Mead, 1975: 275).

Budući da Bellah izbjegava dati definiciju “civilne religije”, kao temeljna se izdvajaju dva pitanja: pitanje o empirijskom sadržaju i opsegu pojma “civilna religija” i pitanje o mogućim semantičkim ekvivalentima tog termina.

U svezi odabira termina “civilna religija” Bellah kaže:

“Moram priznati da je moj izbor termina ‘civilna religija’ i sam doprinio pometnji jer se pokazao tendencioznijim i provokativnijim nego što sam na samome početku mislio da će biti. Sada vjerujem da je termin sretno izabran i da su kontroverze koje je izrodio plodonosne. Neutralniji termini kao ‘politička religija’, ‘religija republike’ ili ‘javna pobožnost’ ne bi uzburkali znanstvenu javnost i ukazali na duboke empirijske dvosmislenosti kao što je to, odjekujući dvije tisuće godina dugom poviješću, neizbježno učinio termin ‘civilna religija’” (Bellah, 2003: 208).

Usprkos kritičarima koji su tvrdili da svojim konceptom “civilne religije” podržava idolatrijsko obožavanje američke nacije, Bellah je tvrdio kako u središnjoj tradiciji američke civilne religije nema nikakvih tragova nacionalnog sebe-obožavanja, već u njoj treba vidjeti “...subordinaciju nacije pod etičke principe koji je transcendiraju” (1991: 165). Civilna religija je razumijevanje američkog iskustva u svjetlu zadnje i univerzalne stvarnosti, ali se ovo iskustvo može naći u svakoj naciji i kod svih naroda. U tom smislu, Bellah predlaže da termin “civilna religija” valja upotrebljavati na dva načina: u užem, formalnom ili u generičkom, proširenom smislu. Sukladno svojoj evolucijskoj paradigmi, on tvrdi da civilna religija može postojati samo u modernom društvu gdje su crkva i država istodobno odvojene i diferencirane. Dakle, crta razdvajanja ne prolazi između politike i religije, nego između države i crkava. U takvom sustavu svoje mjesto nalazi i američka civilna religija. Civilna religija predstavlja posebni religijski sustav koji supostoji pored crkava i denominacija, ona ima svoju teologiju, etiku te sustave simbola i rituala vezanih uz političku državu.

2. Korijeni američke civilne religije

Prve izvore američke civilne religije treba prije svega tražiti u američkoj povijesti i u povijesnim iskustvima koje su Amerikanci doživjeli još prije osnivanja svoje države. Kao najznačajniji izvori američke civilne religije obično se navode *kalvinizam* i *puritanizam* 17. i 18. stoljeća. Zöllner valjano primjećuje kako su religiozne pojave postavile osnovu za pluralističku demokraciju u SAD-u (Zöllner, 1992: 290). Puritanci oči propovjednici (Pilgrims fathers) došli su u Ameriku, jer su htjeli neometano ostvariti svoje religiozne predodžbe. Dok su se u staroj Engleskoj borili za to da ih podnose i priznaju kao manjinu, dakle, pozivali su se na ideju o jednakosti i toleranciji, u Novom svijetu ih je zapalo upravo suprotno: tamo su puritanci iz Massachusettsa pokušali svoje učenje o istočnome grijehu, predestinaciji i kontroliranom življenju pretvorili u politički poređak. Smisao prve kolonije u Novoj Engleskoj sastojao se ispočetka uglavnom u očuvanju čistoće puritanskog nauka. Već od 1630. u tom je teokratskom sustavu građansko pravo mogao dobiti samo onaj čija je pravovjernost bila dokazana. Građanska su prava, dakle,

bila ovisna o religijskoj kvalifikaciji (Boorstin, 1958:5). Ipak je religiozni i politički program puritanaca u svakom slučaju malo nalikovao na ono što danas čini američku civilnu religiju.

Začuđujuće je da je upravo taj religiozni fundamentalizam prvih engleskih doseljenika konačno doveo do demokratizacije prvih političkih poredaka na američkom tlu. Tko god se, naime, u puritanskim zajednicama htio koristiti građanskim pravima i gospodarskim prednostima koje su s njima bile povezane, bio je prisiljen priključiti se njihovom vjerskom usmjerenju. I obrnuto: u kolonijama je za naseljavanje i gospodarski razvoj hitno trebalo doseljenika, tako da si puritanci nisu mogli priuštiti da na duže vrijeme zadrže previsoke prepreke za dodjeljivanje građanskih prava. Tijekom vremena puritanske su zajednice primale sve više pojedinaca i skupina s dosta sumnjivom religioznom kvalifikacijom, što je, s jedne strane, rezultiralo porastom građanskih prava za sve veći broj stanovnika, a s druge je vodilo liberalizaciji religije. Protiv toga su se opet pobunili fundamentalisti, koji su ustrajali na strožim mjerilima i udruživali se u druge, ekskluzivnije udruge. Nastupila je, dakle, nenamjerna pluralizacija, koja se još pojačala u 18. stoljeću, s pokretima buđenja baptista i metodista, koji su se borili protiv religiozne kontrole koja dolazi od zajednice. S jedne strane, utvrđena je norma religiozne autonomije, a, s druge, nastajali su uvijek novi oblici organizacije. Propali pokušaj uspostave puritanskog režima u Novoj Engleskoj, revizija uvjeta pristupa nakon toga i protivni pokreti koje je to opet izazvalo doveli su do toga da su se do kraja 18. stoljeća svi protestantski Amerikanci mogli osjećati kao jednakopravno kvalificirani građani – zapravo su prvi stanovnici bili gotovo isključivo engleski protestanti – a istodobno je unaprijeđena povijesna spoznaja da je tolerancija naspram onih koji misle drukčije nužna. Utoliko je puritanstvo i protiv svoje volje pridonijelo demokratskom razvoju SAD-a.

Drugi izvor američke civilne religije nalazimo u misli *prvih liberal teoretičara*, napose Johna Lockeja s njegovim predodžbama prirodnog prava, prava vlasništva i ograničenog značenja države. Ne počinje slučajno Deklaracija neovisnosti SAD-a kratkom formulacijom liberalne teorije prirodnog prava Johna Lockeja: “Svi su ljudi stvoreni jednaki i njihov im je Stvoritelj dao neotuđiva prava, u koja se ubrajaju život, sloboda i težnja za srećom” (<http://www.ushistory.org/Declaration/document/index.htm>). Vlade su, kaže se dalje, postavljene da bi osigurale ta prava. Ovdje se SAD poziva na prirodno pravo, koje vremenski i logički postoji prije ljudskog prava, pa mu je stoga nadređeno. Unutar te predodžbe pojam “priroda” ne služi samo da izrazi kako čovjek već po samoj prirodi posjeduje prava. Pod prirodom se, naime, podrazumijeva i normativni opis prave biti neke stvari, koji služi kao mjerilo njezinoj stvarnoj pojavi. (Zöller, 1995: 117) Bit se suočava, dakle, s traženim, realno postojeće treba mjeriti prema ideji. Tako se pravo na traženje slobode i vlastite sreće pretvara u obvezu neprestana rada na vlastitoj slobodi i poboljšanju svijeta. Povjesničar Samuel P. Huntington izriče normativni sadržaj američke civilne religije, slijedeći Carla J. Friedricha, formulom: “biti Amerikanac je ideal, a ne činjenica” (Huntington, 1981: 25).

Taj politički kompleks ideja o *slobodi, jednakosti i demokraciji*, kao treći izvor američke civilne religije, ili točku kristalizacije američke samointerpretacije, opisao je već 1944. godine Gunnar Myrdal izrazom “američki credo”, još i danas rado rabljenim terminom.

“Amerikanci bilo kojeg podrijetla, svih klasa, svih religija, svih vjerskih pravaca, bilo koje boje kože, imaju jedno zajedničko: jedan socijalni etos, jedan politički credo... Ta je ‘američka vjeroispovijest’ cement u strukturi te ... u sebi neujednačene nacije” (Myrdal, 1944: 3). Političke ideje toga *creda* osnova su nacionalnog identiteta. Huntington u njemu vidi jedinstvenost Sjedinjenih Država.

“Amerikanci su, govori se često, narod koji određuje i ujedinjuje privrženost političkim načelima slobode, jednakosti, demokracije, individualizma, ljudskih prava, vladavine zakona i privatnog vlasništva, što sve utjelovljuje Američki *credo*.” (Huntington, 2007: 53-54)

Nasuprot etničkom, i etnokulturnom identitetu ostalih država, *credo* omogućuje da se o “amerikanizmu” govori kao o političkoj ideologiji ili kao o skupu uvjerenja što bi se moglo usporediti sa socijalizmom ili komunizmom, i to na način kako se nikad ne bi govorilo o francuštini, britanizmu ili germanizmu. Poistovjećivanje Amerike s ideologijom *creda* omogućuje Amerikancima da tvrde kako posjeduju “građanski” nacionalni identitet. Dakle, ideologija i nacionalnost tako su stopljene da bi nestanak prve morao značiti i kraj druge. “U drugim se zemljama može ukinuti ustav”, primjećuje Huntington, “ne dokidajući naciju, SAD nema tu alternativu” (Huntington, 1981: 30).

Što se tiče raslojenosti američkog društva, vjerojatno su Ustav i “američka vjera” koja se na njemu temelji doista jedina veza koji povezuje Amerikance međusobno. Drukčije nego u većini europskih nacionalnih država, nema zajedničkog jezika, povijesti, kulture ili religije, koji bi posjedovali snagu da integriraju politički savez. Upravo stoga što se nacionalni identitet upire samo o Ustav i o njegove ideale, razvio se u SAD-u poseban oblik *patriotizma*.

3. Vidljiva struktura američke civilne religije

U kontekstu rečenog, ovdje valja izdvojiti tri ključna empirijska strukturalna elementa na osnovu kojih je moguće prići testiranju Bellahovih teza o uvjetima nastanka civilne religije u Americi.

Credo civilne religije oslanja se na pretpostavci da su Sjedinjen Države izabrana i milenijalna nacija. Izabranost može doći od Boga, od prirode ili iz povijesnih događaja, dok milenijalizam može značiti dolazak kraljevstva božjeg ili zlatnog doba mira, napretka i pravedne nevinosti koju su Amerikanci stvorili sami za sebe bez pozivanja na Boga. Izabranost odvaja Amerikance od ostalih društva u svijetu. Transformacija religijskih simbola obvezuje ih dvostrukim zadatkom da budu primjer demokratske jednakosti i ispune misiju u donošenju demokracije drugima. Nasuprot tome, milenijalizam dijeli svijet na jednostavne alternative dobra i zla i istodobno ohrabruje optimizam i anksioznost u odnosu na američku budućnost. I izabranost i milenijalizam su religijski koncepti koji će, gledajući u optimističkom ključu, prokrčiti put jednom narodu među mnogim narodima, dajući im povijesni identitet koji je tijekom i nakon Američke revolucije bio stvaran na osnovu puritanskih i prosvjetiteljskih ideja.

Kulturni kodovi već su sadržani u američkom *credu*. Biti primjer i ispuniti misiju znači da građani izabrane nacije moraju biti angažirani i aktivni u javnom životu. Lojalnost

i patriotizam kao unutrašnje kvalitete nisu dovoljne. Zapravo, kao u većini protestantskih denominacija, građani moraju *raditi* za republiku. Glasanje na izborima simbolički je čin u kojem se sažimaju sve građanske dužnosti. Međutim, kulturni kodovi civilne religije, u idealnom smislu, zahtijevaju mnogo više. Građani samosvjesno trebaju željeti djelovati u javnom životu. Ako su muškarci, zadnja dužnost koja se traži od njih je polaganje života za obranu države. Žrtvovanje ljudskog života, iz religijskih razloga, dobiva u civilnoj religiji novi oblik.

S Građanskim ratom *smrt, žrtvovanje i ponovno rođenje* ulaze kao nove teme u novu civilnu religiju. One simboliziraju život i smrt Lincolna. S kršćanskim arhetipovima u pozadini, Lincoln, "naš predsjednik mučenik", bio je povezan s žrtvama rata, onima koji "pružaju zadnju mjeru posvećenja". Time je tema žrtvovanja neizbrisivo upisana u civilnu religiju. Njen je simbolizam uskoro pronašao svoje fizičke i ritualističke izričaje.

Veliki broj ratnih žrtava pokrenuo je osnivanje brojnih nacionalnih groblja. Od svih nacionalnih groblja, jedino je arlingtonsko Nacionalno groblje postalo slavije od gettimberskog Nacionalnog groblja, koje je ustanovljeno neposredno nakon Lincolnove slavne adrese. Ali pored nacionalnih groblja koja simboliziraju konfederalne žrtve, nastaju novi simbolički izrazi za sve žrtve iz svih uspješnih američkih ratova. Tako su žrtve Prvog svjetskog rata označene simbolički Grobom neznanog vojnika.

Tema žrtvovanja ponovno je oživjela 1963. godine, povodom pogreba ubijenog američkog predsjednika Kennedyja. Isto tako, tema o američkom Izraelu jasno je utkana u Kennedyjev "New Frontier" i Johnsonov "Great Society". Suprotno tome, na privrednoj razini, kulturni kodovi zahtijevaju od Amerikanaca da ekonomski budu uspješni i da razvoj i napredak tehnološke civilizacije bude doprinos milenijskom ispunjenju.

Međutim, kodovi civilne religije, nadilaze stavove o tome kako bi individue trebale djelovati unutar Amerike. Postoje stavovi koji se odnose neposredno na vanjsku politiku države, koja ima misiju i koja kao primjer drugim državama treba djelovati prema svijetu. U puritanskoj retorici o povijesnom identitetu stečenom tijekom Američke revolucije već postoje proročanstva o budućnosti Sjedinjenih američkih država koje će postati najmoćnija svjetska sila, pa se na predsjednika SAD-a iz te perspektive gleda kao na svjetskog lidera koji preuzima ulogu samosvjesnog proroka. Istodobno, kodovi civilne religije imaju i drugu stranu. Kao što je puritanska milenaristička misija bila i ostala neraskidivo vezana uz teme o grijehu i otkupljenju, civilna religija u suvremeno životu ponavlja priču o političkim grijesima i kulturnim zločinima (istrebljenje Indijanaca, ropstvo i građanski rat) i novim oblicima duhovne obnove kao novih oblika otkupljenja.

U govorima i razgovorima u kojima se oplakuju nacionalni grijesi, Amerikanci prolaze kroz iskustva prijašnjih generacija i nastavljaju s iskušenjima izabranog naroda (Bellah, 2003). Važno je istaknuti da je do Građanskog rata (1861-1865), američka civilna religija bila usmjerena na događaje iz Revolucije, koji su bili viđeni kao završni čin Egzodusa (napuštanje Europe, kao izlazak iz Egipta), prijelaz preko Atlantika u Ameriku (kao prijelaz preko Crvenog more u obećanu zemlju). Deklaracija nezavisnosti i Ustav bile su svete knjige a Washington bogom određen prorok (Mojsije) koji izbavlja svoj narod iz ruku tiranije. Građanski rat, kako ga Sidney Mead naziva "centrom američke

povijesti” (Mead, 1963: 12) drugi je veliki događaj koji će imati za posljedicu nastanak toliko dubokog nacionalnog samo-razumijevanje da će njegov izričaj zahtijevati novi oblik civilne religije.

Na kraju, postoje *kultovi* civilne religije, nužni uvjeti za rituale koji se izvode na svetim mjestima i unutar svetog vremena. Američka nacija stvorila je i svoja sveta mjesta i svetinje. Pogotovo je savezni glavni grad Washington D. C. uređen tolikim spomenicima da ga se može označiti kao hodočasničko mjesto američke civilne religije. Svaki Amerikanac, koji si to može priuštiti, putuje bar jednom u svojem životu u glavni grad da bi jednom osobno vidio mjesta nacionalne veličine, koja poznaje s televizije. Tisuće posjetitelja dnevno se proveze kroz District of Columbia do najvažnijeg oltara američke civilne religije, a to je “Washington Monument” u središtu saveznoga glavnog grada. Nedaleko od njega je grčki hram posvećen Abrahamu Lincolnu. Na obalama rijeke Potomac uzdiže se kovčeg za Thomasa Jeffersona u obliku kupole, načinjene prema Panteonu u Rimu, ali nije posvećen svim bogovima, nego samo autoru Deklaracije neovisnosti. U Nacionalnom arhivu, čija unutrašnjost podsjeća na katedralu, nalazi se kovčeg s Deklaracijom neovisnosti i Ustavom SAD-a, na oltaru zaštićenom neprobojnim staklom, kojem dnevno tisuće posjetitelja iskazuju svoje štovanje. Mjesto na kojem se čuva Ustav jest ono na kojem se američki religiozni kult Ustava može gotovo dotaknuti rukama.

Kao i u katoličkom kalendaru, u SAD-u postoje blagdani, primjerice 4. srpnja, Dan neovisnosti. U jesen se slavi Dan zahvalnosti (*Thanksgiving*), koji je proglasio George Washington kao blagdan zahvale za uspostavu republike, te niz spomendana na istaknute likove američke povijesti, kao George Washington, Abraham Lincoln ili Martin Luther King.

Američki kult Ustava prožima čitavu svakodnevnicu i svi sudjeluju u njemu. Počinje već ujutro, kad se u američkim školskim učionicama učenici skupljaju na kratku meditaciju. Polažu svoju desnu ruku na srce, okreću se prema zastavi sa zvijezdama koja visi u svakoj učionici, zavjetujući zastavi i republici svoju vjernost. Ta prisega vjernosti, “*Pledge of Allegiance*”, ponavlja se svaki dan, čak i u razredima s nastavom za strance. Ne obavlja se samo u školi nego i na sportskim priredbama, kongresima i skupovima udruga. Zastava se shvaća kao simbol američkog Ustava i vrednota koje se na njemu temelje. Stoga je prisutna i u svakidašnjici. Vije se na javnim zgradama, nose je na demonstracijama, a svaki je Amerikanac ističe u vrtu na Dan neovisnosti.

Budući da zastava ima tako istaknuto značenje, za mnoge je Amerikance nepodnošljivo da moraju gledati kako se negdje spaljuje američka zastava. Zato su se uvijek iznova pojavljivala nastojanja da se spaljivanje zastave sankcionira kaznom, što Amerikance stavlja pred gotovo nerješivu dvojbu. Gotovo je nemoguće odgovoriti na pitanje, treba li u smislu američkog Ustava više vrednovati slobodu pojedinca da spali zastavu ili poštovanje prema državnim simbolima. Bellah je 1967. za svoju tezu da postoji američka civilna religija naveo prije svega shvaćanje službe američkih predsjednika, koji istodobno djeluju kao veliki svećenici nacionalne vjeroispovijesti. U to primjerice spada u određenoj mjeri “monaški” nastup predsjednika, okružen čudnovatim, simboličnim ceremonijalom. To počinje načinom na koji se predsjednik najavljuje pri javnim nastupima, na koji on re-

zidira u Bijeloj kući, pa sve do toga da on baca prvu lopticu na početku sezone bejzbola. Svi ti rituali i simboli dolaze do Amerikanaca preko medija koji državnog poglavara prate cijelo vrijeme. No simboli su okruživali predsjednike i mnogo prije ere medija. Predsjednik George Washington nakon svojih prvih izbora vozio se kući u šesteropregu uz poklike promatrača.

2. TEORIJSKI OKVIR

Kao uvod u raspravu o složenom i kontroverznom pitanju o američkoj civilnoj religiji Bellah u će poslužiti citat iz inauguralne adrese Johna F. Kennedyja od 20. siječnja 1961. godine.

Adresa započinje sljedećim riječima:

“Mi danas ne proglašavamo pobjedu stranke nego slavimo slobodu – simbolizirajući njen kraj kao i početak – označavamo obnovu kao i promjenu. Prisežući vama i svemogućem *Bogu* (kurziv, *Ž. O.*) s istom ozbiljnošću s kojom su moji predšasnici to činili gotovo prije sto i osamdeset godina.”

“Današnji je svijet u mnogome drugačiji... Pa ipak ista revolucionarna vjerovanja za koja su se naši prethodnici borili još uvijek postoje kao naši zadaci diljem globusa – vjerovanje da prava čovjeka ne proizlaze iz dobrohotnosti države već iz ruke *Božje*.” (kurziv, *Ž. O.*)

A u zaključku slijedi:

“Napokon, bez obzira da li ste građani Amerike ili građani svijeta tražite od nas iste visoke standarde izvrsnosti i žrtvovanja koje ćemo i mi tražiti od vas. Sa savješću kao jedinom nagradom i poviješću kao zadnjim sućem naših djela, dopustite da povedemo naprijed našu voljenu domovinu, moleći se za Njegov blagoslov i Njegovu pomoć, i imajući stalno na pameti da ovdje na zemlji *Božje* (kurziv, *Ž. O.*) djelo istinski mora biti naše vlastito djelo.”

Lako je uočiti da u Kennedyjevoj adresi postoje tri mjesta gdje se spominje ime Boga. Kada bismo razumjeli zašto Kennedy spominje Boga, način na koji to čini i što je htio kazati pozivajući se na te tri reference, tada bismo morali moći shvatiti mnogo više o biti same američke civilne religije. U osnovi, tvrdi Bellah, možemo prihvatiti da način na koji Kennedy koristi svoje reference Boga, otkriva donekle samu suštinu i položaj religije u Americi.

Kao prvo, Kennedy se ne poziva niti na jednu posebnu (pojedinačnu) religiju. On se ne poziva na Isusa Krista, niti na Mojsija, niti na kršćansku crkvu. Isto tako, on se ne poziva niti na Katoličku crkvu.

“Činjenica je jedino da se on poziva na koncept Boga, na riječ koju će bezuvjetno razumjeti svaki Amerikanac, ali će ta riječ značiti mnoge različite stvari za mnoge različite ljude. Riječ *Bog*, je zapravo samo prazan znak” (Bellah, 1991: 170).

Međutim, nije li to još jedan znak da se religija u Americi doživljava kao “dobra stvar”, ali ljudi vrlo malo mare za nju jer je ona zauvijek izgubila svaki sadržaj. Zar nije predsjednik Dwight Eisenhower u jednom svom govoru kazao da “...naša vlada neće imati

nikakvog smisla sve dok ne bude zasnovana na dubokom religijskom osjećaju – a na čemu će se on temeljiti to me nije briga” (Herberg, 1960: 97). Zar to nije negacija svake prave religije?

S jedne strane, ova pitanja su od velike važnosti za naše razumijevanje odnosa između civilne religije i političkog društva, ali, s druge strane, ona ukazuju na vrlo složene odnose koji vladaju u sferi privatnog religijskog organiziranja.

Predsjednik Kennedy bio je kršćanin, odnosno, katolički kršćanin. Stoga njegovo pozivanje na Boga ne znači da njemu osobno nedostaje posebna religijska privrženost (prema obvezujućim vrednotama njegove vjere). No, postavlja se pitanje: zašto tada nije pridodao nešto u svom govoru što bi nas asociiralo na Krista (kao Boga svijeta) ili nešto što bi favoriziralo Katoličku crkvu? On to nije učinio jer se ti sadržaji tiču njegovog osobnog religijskog uvjerenja, kao i njegovih privatnih odnosa s jednom posebnom crkvom. Isto tako, katoličke reference nemaju ništa relevantno s djelovanjem njegovog javnog (predsjedničkog) ureda. Drugi građani, s različitim religijskim pogledima i privrženošću (vrednotama određene vjere) na isti način su kvalificirani da participiraju u političkim procesima. Princip odvajanja crkve od države garantira slobodu religijske vjeroispovijedi i udruživanja, ali u isto vrijeme jasno odvaja religijsku sferu od sfere političkog, jer se drži da je ona u pravilu privatna.

Međutim, ako imamo na umu princip odvojenosti crkve i države, tada se nameće pitanje: tko ili što legitimira (opunomoćuje) predsjednika da uopće koristi riječ Bog? Odgovor je sljedeći: princip odvojenosti crkve i države ne odriče političkoj sferi religijsku dimenziju. Isto tako, iako se smatra da osobno religijsko vjerovanje, obožavanje i religijsko udruživanje (organiziranje) pripada u sferu privatnosti, istodobno velika većina Amerikanaca prihvaća određene zajedničke elemente religijske orijentacije. Ovo je igralo važnu ulogu u razvoju američkih institucija i još uvijek opskrbljuje i daje osnovne odrednice američkom životu, uključujući i političku sferu. Ta javna religijska sfera izražava se skupom vjerovanja, simbola i rituala koje Bellah naziva američka civilna religija. Ceremonija predsjedničke inauguracije ključan je događaj američke civilne religije. Između ostalog, ta ceremonija potvrđuje religijsko legitimiranje najvišeg političkog autoriteta.

Pogledajmo sada поближе što je zapravo Kennedy rekao u svojoj inauguralnoj adresi. Prvo, on kaže: “Prisežući vama i svemogućem Bogu s istom ozbiljnošću s kojom su moji predšasnici to činili gotovo prije sto i osamdeset godina.” Zakletva (prisega) je zakletva predsjedničkog ureda u kojoj se podrazumijeva obveza na poštivanje Ustava. On se zaklinje ljudima (vama) i Bogu. Dakle, predsjednička obveza poštivanja Ustava ne proizlazi samo iz političkog mandata kojeg je dobio od ljudi, već ona dolazi od Boga, koji stoji iznad (i s onu stranu) Ustava.

Bellah upozorava da u američkoj političkoj teoriji, suverenitet počiva dakako na građanima, ali implicitno, a vrlo često i eksplicitno, najviši suverenitet povezuje se s Bogom. To je puno značenje slogana: “U Boga mi vjerujemo” (*In God we trust*), isto kao i fraze “pred Bogom” (*under God*) u zakletvi zastavi. Postavlja se pitanje: Što mijenja na stvari ako suverenitet pripada Bogu? Premda je volja ljudi (građana), izražena u glasovima većine, pažljivo institucionalizirana kao operativni izvor političkog autoriteta, njoj nedostaje zadnje

značenje. Volja ljudi, po sebi, nije kriterij za određenje ispravnog i/ili pogrešnog. Postoji viši kriterij od volje ljudi, u terminima u kojim se ova volja može prosuditi, jer moguće je da će ljudi pogriješiti. Predsjednikovo obvezivanje počiva na najvišem kriteriju.

Kad predsjednik Kennedy kaže “da prava čovjeka ne proizlaze iz dobrohotnosti države već iz ruke Božje” on ponovno podvlači gornje tvrdnje. Nije važno izražava li država volju jednog monarha ili “ljudi”; prava čovjeka su temeljnija od bilo koje političke strukture i stvaraju uporište na osnovu kojeg se bilo koja državna struktura može radikalno uzdignuti. To je osnova na temelju koje možemo ponovno propitati značenja sintagme “revolucionarna uloga Amerike” u svjetskom sustavu.

Međutim, religijska dimenzija političkog života, koju priznaje predsjednik Kennedy, ne samo da stvara osnovu za neotuđivo pravo svakog pojedinca da svaki oblik političkog apsolutizma učini ilegitimnim, već same političke procese usmjerava na postignuće transcendentnih ciljeva. Ova misao je sadržana u zadnjim Kennedyjevim riječima: “ovdje na zemlji Božje djelo istinski mora biti naše vlastito djelo.” Ono što je Kennedy ovdje kazao, za Bellaha je istinski biblijski poziv, koji je jasnije bio izrečen u prethodnom paragrafu:

“Sad nas truba ponovo poziva – ne k oružju, iako oružje trebamo – ne u boj, iako se boj bije – nego nas poziva da nosimo breme duge bitke u sumraku, iz godine u godinu, ‘slaveći u nadi, strpljivi u kušnji’ – *bitke protiv zajedničkih neprijatelja čovječanstva: tiranije, siromaštva, bolesti i samog rata* (kurziv, Ž. O.)” (Bellah, 1968: 391).

Čitavu Kennedyjevu inauguralnu adresu mogli bismo razumjeti kao recentni izraz onih tema koje počinjavu duboko u američkoj tradiciji: *obveza da se izvrši božja volja na zemlji*. Ta aktivistička ideja o temeljnoj religijskoj obvezi, koju povijesno povezujemo s protestantskom idejom poziva i ovosvjetskom askezom, pokretala je osnivače Amerike, i ona je od tada prisutna u svakoj generaciji. Ona je nevidljivo tkanje čitave Kennedyjeve adrese koja završava stavom da Božja volja mora biti naša vlastita volja.

3. EMPIRIJSKE IMPLIKACIJE

Indikativno je kako su empirijske provjere Bellahovih teza o civilnoj religiji u izvjesnom smislu kaskale u odnosu na teorijske rasprave i kontroverze koje je Bellahov članak *Civil Religion in America* (1967) izazvao u akademskom *milièu*. Od najvažnijih empirijskih radova u kojima se “provjerava postojanje” civilne religije u Americi valja izdvojiti svakako sljedeće radove: Studiju Merlina Gustafsona “*The religious role of president*” (1970), Michaela C. Thomasa i Charlesa C. Flippena “*American civil religion: An empirical study*” (1972) i Lloyd W. Warnera “*An American sacred ceremony*” (1974).

Gustafson analizirajući sastanak pastora Bijele kuće (Foka) tijekom Eisenhowerove vladavine ističe formalnu i religijsku funkciju predsjednika države. Thomas i Flippen su metodom analize sadržaja uredničkih stranica u 100 dnevnih časopisa od 3., 4. i 5. lipnja, željeli testirati Bellahove indikatore civilne religije. Koristeći 12 sekularnih ekvivalenata za Bellahove teme, oni nalaze da “većina termina, koje je Bellah isticao kao najvažnije za civilnu religiju, u svakodnevnoj upotrebi građani koriste izvan religijskog

konteksta (kao npr., sloboda, pravda, jednakost)” (Thomas i Flippen, 1972: 222). Autori smatraju da nam to otkriva kako je koncept civilne religije prije svega koncept intelektualne elite a ne religija masa, ali ipak, smatraju autori, civilna religija postoji. S druge strane, Warner u svom članku, na osnovu analize i interpretacije ceremonije za Dan sjećanja, nalazi dokaze za postojanje civilne religije i to kao religije za mase. Tema o žrtvovanju vojnika za dobrobit zajednice sjedinjuje zajednicu, ističe sličnosti i zajedničko podrijetlo i minimalizira razlike. Dok, kao kult smrti, ona razotkriva kolektivne ideale zajednice i nacije.

Ostali istraživači pronašli su indikatore civilne religije na individualnoj razini: Christensen i Wimberley (1979), Wimberley i Christensen (1980), dok je njeno postojanje na razini dobrovoljne organizacije potvrđeno u radu Jolicoeura i Knowlesa (1978) kao i u Wilsonovom radu (1980).

Nakon ovih radova, u rasponu od gotovo deset godina u Americi nije postojalo ni jedno značajnije empirijsko istraživanje na temu civilne religije. Tek 1983. godine Cynthia Toolin objavljuje svoj rada “*American Civil Religion from 1789 to 1981: A Content Analysis of Presidential Inaugural Addresses*”. Isto kao i njeni prethodnici, Toolinova metodom analize sadržaja predsjedničkih inauguralnih adresa želi testirati potvrđuju li Bellahovi teorijski konstrukti i u kolikoj mjeri prisutnost civilne religije u američkom političkom životu ili ga zapravo falsificiraju. U osnovi rezultati njenih istraživanja pokazuju da se dva ključna biblijska arhetipa: *žrtvovanje* (Sacrifice) i *izgon* (Exodus) vrlo rijetko pojavljuju. *Izgon* samo u dvije reference, dok se tema *žrtvovanja* javlja samo za vrijeme i poslije ratnog perioda. U tom smislu, njena istraživanje zapravo “u potpunosti ne podržavaju Bellahove teze” (Toolin, 1983: 41).

Rekapitulaciju svih radova, kako teorijskih tako i empirijskih, dao je 1989. godine James A. Mathisen (1989) u vrlo zapaženom radu. Na osnovu sveobuhvatne bibliografije o američkoj civilnoj religiji u razdoblju od dvadeset godina, autor rekapitulira četiri “životna ciklusa” američke civilne religije u odnosu na (1) povijesno-političku zbilju Amerike i (2) njenom utjecaju na akademski *milje* i kontroverze koje je izazvala, s posebnim osvrtom na neke kritičke perspektive. U pogovoru Mathisenovog rada Bellah kaže kako se u osnovi on slaže s Mathisenovim zaključcima, ali dodaje da su, usprkos tome što je tokom osamdesetih godina 20. stoljeća opalo zanimanje za civilnu religiju u znanstvenim krugovima, zabilježeni primjeri korupcije civilne religije: Ronald Reagan će koristiti patriotske simbole, a u još bližoj prošlosti George Bush poziva se na patriotizam za vrijeme Zaljevskog rata. To su, po Bellahovom sudu, upravo primjeri korupcije same ideje civilne religije. To što liberali nisu uspjeli pronaći efikasan način kojim će apelirati na pozitivne instinkte američkih patriota, kao i na dublje moralne porive Amerikanaca općenito, po njegovom mišljenju predstavlja suštinski neuspjeh, što u taktičkom pogledu ima katastrofalne posljedice za američku republiku.

Nakon 90-tih pa sve do danas, ne postoje druga empirijska istraživanja koje bi za svoj predmet imala američku civilnu religiju. Čini se da je u tom smislu jedini izuzetak istraživanje koje su 2004. godine proveli Richard T. Kinnier i suradnici (2004). Međutim, iako su koristili metodu analize sadržaja predsjedničkih inauguralnih adresa njihov glav-

ni cilj nije bio usmjeren na provjeru indikatora civilne religije već na definiranje kriterije za odabir prioriteta među vrijednosnim sustavima u multikulturalnom američkom društvu. U tom smislu, u nastavku našeg rada, želimo ispuniti prazninu koja postoji s obzirom na empirijsku provjeru postojanja civilne religije u Americi. Naša provjera temelji se na analizu sadržaja predsjedničkih inauguralnih adresama u razdoblju od 1789. do 2005. godine.

4. ANALIZA SADRŽAJA PREDSJEDNIČKIH INAUGURALNIH ADRESA

Krenuli smo od Bellahove tvrdnje po kojoj u Americi, usprkos tome što su crkva i država odvojene, politička sfera još uvijek ima jako izraženu religijsku dimenziju. Tu religijsku dimenziju političkog Bellah naziva civilnom religijom. Ona, međutim, nije funkcionalni ekvivalent niti supstitucija za objavljenu vjeru (ili Biblijsku religiju), već paralelno postoji s njom i povremeno se izražava kroz nju. Civilna religija sažima najvažnija iskustava Amerike, kreirajući sakralnu tradiciju koju vezuje uz priču (mit) o "zlatnom dobu". Po Bellahovim riječima, civilna religija je "iskonski izraz univerzalne i transcendentne religijske realnosti viđen u, ili prekrivene, iskustvom američkog naroda" (1975: 154). Za Bellaha civilna religija ne podrazumijeva obožavanje američke nacije, ali ona "...stvara referencijalni okvir unutar kojeg građani mogu razumjeti i interpretirati svoja iskustva" (Streiker i Strober, 1972: 174). Slično tome Fairbanks tvrdi da "...civilna religija služi da bi unificirala (ujedinila) članove političke zajednice i dala značaj njihovoj kolektivnoj egzistenciji" (Fairbanks, 1981: 218). Dakle, američka civilna religija je sistem vjerovanja koji premošćuje religijske ideologije i zajedničko povijesno iskustvo Amerikanaca, sjedinjujući različite ljude (građane) u jednog Čovjeka interpretirajući i dajući značenje njihovoj zajedničkoj egzistenciji locirajući je unutar zajedničkog referentnog okvira.

1. Metodologija istraživanja

1.1. Plan i ciljevi analize

Empirijsku provjeru proveli smo metodom analize sadržaja, na osnovnom istraživačkom skupu koji se sastoji od 55 analitičkih jedinica, tj. od 55 inauguralnih predsjedničkih adresa (od Washingtona do Busha) u vremenskom razdoblju od 1789. do 2005. godine, koje smo preuzeli s web stranice <http://www.presidency.ucsb.edu/inaugurals.php>. Za skaliranje semantičkih diferencijala indikatora civilne religije koristi se program "General Inquirer" za analizu sadržaja u društvenim znanostima, a za indeksiranje frekvencija najčešće korištenih riječi koristili smo KWIC računalni programa. Podatci su statistički obrađeni u matematičko-statističkom programu za obradu podataka u društvenim znanostima SPSS za Windows 11.5. U radu se koriste metode deskriptivne i multivarijantne obrade podataka.

Istraživanjem se htjelo utvrditi: (1) Gdje se i u kolikom broju u inauguralnim predsjedničkim adresama upućenim naciji javljaju simboli civilne religije; (2) Simbole civilne religije razdijelili smo u dva skupa varijabli:

Skup A - *Biblijski arhetipovi* (5 indikatora): 1. Žrtvovanje (*Sacrifice*), 2. Izgon (*Exodus*), 3. Američka sudbina vođena Bogom i/ili Izabrani narod (*American destiny under God / Chosen people*), 4. Amerika kao međunarodni primjer (*America as an international example*), 5. Obećana zemlja i/ili Novi Jeruzalem i/ili Izabrana zemlja (*Promised land /New Jerusalem/Chosen land*)

Skup B - *Republikanske vrline* (5 indikatora): 1. Sloboda (*Freedom ili Liberty*), 2. Pravda (*Justice*), 3. Jednakost (*Equality*), 4. Dužnost (*Duty*), 5. Povjerenje (*Trust*)

Usporedbom religijskih i političkih varijabli želimo ispitati je li: (1) utjecaj biblijskih arhetipova i republikanskih vrlina, kao indikatora civilne religije, konstantno prisutan u govorima američkih predsjednika ili je sporadično korišten sukladno povijesnom kontekstu i političkim interesima; i (2) možemo li na osnovu dobivenih podataka potvrditi Bellahovu tezu da je legitimiranje političke vlasti, od samog početka osnivanja SAD-a do danas, počivalo na simbolima civilne religije, i može li se zaključiti da civilna religija ne postoji samo kao konstitutivni dio predsjedničkih inauguralnih adresa, nego se njene funkcije protežu izvan političkog diskursa na afirmaciju i integraciju čitave američke kulture.

1.2. Podatci i metode

Brojčane podatke za našu analizu relativno smo lako sakupili jednostavnim prebrojavanjem jedinica analize, ali kad je riječ o kvalitativnim (semantičkim) jedinicama analize tada smo naišli na probleme koje je već 1979. godine u radu *Public Religion in American Culture* jasno istaknuo John F. Wilson. Naime, naišli smo na problem koja postoje u svezi identificiranja religijskih značenja u jeziku američkih predsjednika. Naime, kako su religiju tijekom koloniziranja Amerike koristile različite imigrantske skupine za određene svog primarnog identitet, o američkoj kulturi možemo govoriti samo kao o pluralnoj religijskoj kulturi, stoga se postavlja pitanje: može li predsjedničko zazivanje "zajedničkog kulturnog nasljeđa" i "zajedničke nacionalne povijesti" referirati na izraze u kojima nema sadržaja Biblijske religije? Međutim, u ovom radu mi smatramo da to nije suštinski problem – jer ne želimo odvojiti civilnu religiju od kulture. Sukladno Bellahu, držimo kako je civilna religija bila uključena u strukturiranje američke kulture. Isto tako, smatramo da je jedna od funkcija civilne religije da prizove zajedničko nasljeđe (i da ga povremeno podupre i potvrdi) legitimirajući domaće i međunarodne društvene akcije.

Inauguralne adrese su odabrane kao izvori podataka jer se prijašnja istraživanja ovog fenomena nisu fokusirala na sferu političkog (Fairbanks, 1981), premda je Warnerova studija o *Memorial Day Celebration* djelomično iznimka (Warner, 1974). Dan inauguracije, kao što je Bellah istaknuo u svom prvom članku, politički je dan snažno religijski obojen – to je novi početak za domovinu, s novim predsjednikom koji će biti posvećen u ulogu vođe. Bellah je predložio da se dimenzija civilne religije može naći u inauguralnim adresama. U adresama, predsjednici daju službeni stav o tome kako oni vide nacionalnu situaciju, pozivajući se stalno na kulturno jezgro civilne religije kao legitimaciju.

Po našem sudu, prvi i glavni problem istraživanja odnosio se na pitanje je li moguće ili je nemoguće evidentirati dimenzije civilne religije u inauguralnim adresama. To se postiglo kombinacijom kvalitativnog i kvantitativnog pristupa: tako da smo tražili specifične re-

ference o božanstvima (kao, na primjer, Bog, ruka koja upravlja univerzumom, Nebesa (*Heaven*), prebrojavanjem republikanskih vrlina (sloboda, dužnost, pravda, jednakost i povjerenje) i izdvajanjem posebnih religijskih sadržaja iz obje judeo-kršćanske tradicije (zemlja mlijeka i meda) ili sadržaja o prirodi nacije (kao, na primjer, smrt Abrahama Lincolna postaje simbolom smrti Isusove, mučenička smrt). Dodatno smo tražili reference o političkoj i religijskoj prirodi, iako su Thomas i Flippen (1972) istaknuli da dijelovi bez religijskih konotacija mogu biti korišteni kao indikatori za postojanje civilne religije. Također, postalo je jasno da se same religijske reference mogu koristiti kao indikatori (civilne religije), poglavito ako se koriste u kontekstu legitimiranja političkih stavova.

Drugi problem istraživanja odnosio se na otkrivanje karakteristika civilne religije, čije su kriterije dali Bellah (1967) i Cherry (1970). Na osnovu njihovih kriterija željeli smo pronaći tri dobro ustanovljene teme (žrtvovanje, egzodus i američku sudbinu vođenu božjim planom), kojima smo dodali još dva indikatora: Amerika u procesu stvaranja (kao lučonoša i međunarodni uzor) i Amerika kao Obećana zemlja i/ili Novi Jeruzalem.

Oba autora isticala su temu žrtvovanja: za Cherrya to je kult smrti gdje se smrt u ratu (ratna žrtva) proglašava čašću, za Bellaha to je simbol ponovnog rođenja a ne čast zbog smrti u ratu. U tom smislu, Bellah je tvrdio kako biblijski imaginarij koristi simbol žrtve i u slučaju Gettysburške Adrese uspoređujući je s Novim Zavjetom. Cherry navodi temu: "američke sudbine vođene Božjom providnošću", gdje se Sjedinjene Države identificiraju s Novim Izraelom odabranom od boga da bi ostvarile božji plan i služile kao zvijezda vodilja drugim nacijama. Bellah u biblijskom arhetipu "egzodusa" vidi poistovjećenje Amerikanaca s narodom koji u novom svijetu ima božansku misiju u divljini. Biblijski imaginarij koristi se inverzijama: Evropa je Egipat, Amerika je zemlja meda i mlijeka, a George Washington je Mojsije. Četvrta tema, koju Bellah dovodi u vezu sa tezom o tri američka iskušenja (Revolucija, Građanski rat i Vijetnam), dovodi Ameriku u odnos prema sudbini Svijeta, pa je Amerika suočavajući se sa vlastitim grijesima i iskupljenjem dužna iskupljenje za čitav svijet (iskupiteljska funkcija Amerike prema Svijetu!)

1.3. Četiri osnovna uzorka analize sadržaja

A) pojedine reference o božanstvu - Bog, i metafore o bogu, npr., "ruka koja upravlja univerzumom"; B) Nabranje republikanskih vrlina - dužnost, sloboda, pravda, jednakost, povjerenje; C) Posebni religijski sadržaji - iz obje judeo-kršćanske tradicije (zemlja mlijeka i meda) ili iz povijesti nacije (smrt Abrahama Lincolna postaje simbolom smrti Isusove, mučenička smrt); D) Religijske i političke reference zajedno

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I ANALIZA REZULTATA

A) Pojedine reference o božanstvu.

Od 55 adresa samo u 10,4% nema referenci o božanstvu u ni jednom obliku. U svim adresama gdje reference o božanstvu postoje u prosjeku imamo 150 referenci. Oblik i sadržaj referenci o božanstvu mijenjao se vremenom. Od najranijeg deističkih shvaćanja

koja su prevladavala u javnom životu za vrijeme predsjednika Georgea Washingtona, prema sve jasnijim predodžbama o osobnom Bogu u 19. stoljeću. Iako postoje, premda vrlo rijetko reference o osobnom Bogu, sve ranije reference odnosile su se na “svemoguću biće koje vlada univerzumom”, “Velikom tvorcu svih javnih i privatnih dobara”, “dobrostitvom roditelju ljudske vrste” (G. Washington, 1789). Kasnije, premda i dalje imamo deističkih referenci o tvorcu (stvoritelju), kao što se Herbert Hoover (1929) poziva na “svemoguću providnost”, nailazimo na sve veći broj referenci o osobnom bogu koji je zainteresiran za blagostanje čovjeka. Na primjer, Franklin D. Roosevelt (1933) govori o “svemogućem Bogu” a kasnije govori da “ponizno molimo Božji blagoslov ... kojim on može zaštititi svakog od nas”. Vidjeli smo da u Kennedyjevoj adresi postoje tri mjesta gdje se spominje lični Boga koji stoji iznad nacije:

“Prisežući vama i svemogućem *Bogu* s istom ozbiljnošću s kojom su moji predšasnici to činili gotovo prije sto i osamdeset godina”; “...prava čovjeka ne proizlaze iz dobrohotnosti države već iz ruke *Božje*”; “...ovdje na zemlji *Božje* djelo istinski mora biti naše vlastito djelo.”

B) Prebrojavanje i učestalost republikanskih vrlina

Kao potvrdu teze da civilna religija doista postoji u predsjedničkim inauguralnim adresama prebrojavamo gdje se i koliko puta se republikanske vrline kao emanacija judeo-kršćanske tradicije koriste u adresama. Kao ključne izdvajamo: *slobodu*, *pravdu*, *jednakost*, *dužnost* i *povjerenje*. Zanimljivo je da u predsjedničkim adresama ne nalazimo izrazito emocionalne vrline iz judeo-kršćanske tradicije, kao što su *ljubav* i *opraštanje*. Od pet republikanskih vrlina, tri vrline se najčešće spominju: *sloboda*, *dužnost* i *pravda*.

Tablica 1 - Učestalost pojavljivanja republikanskih vrlina

Republikanske vrline	Broj pojavljivanja	Postotci (%)
Sloboda	297	38,87
Pravda	119	15,58
Jednakost	93	12,17
Dužnost	204	26,70
Povjerenje (Trust)	51	6,68
Ukupno	764	100,00

Tablica 2 - Najveća učestalost republikanskih vrlina po predsjedniku

	Predsjednik	Indikator	Učestalost
1	George Washington	Duty	5
2	John Adams	Justice	6
3	Thomas Jefferson	Freedom	7
4	Thomas Jefferson	Duty	8
5	James Madison	Freedom/Duty	3
6	James Madison	Justice	3

7	James Monroe	Duty	9
8	James Monroe	Duty	6
9	Jonn Quincy Adams	Freedom/Duty	8
10	Andrew Jackson	Duty	3
11	Andrew Jackson	Freedom	5
12	Martin Van Buren	Duty/Trust	5
13	William Henry Harrison	Freedom	23
14	James K. Polk	Duty	15
15	Zachary Taylor	Duty	6
16	Franklin Pierce	Freedom/Duty	5
17	James Buchanan	Duty	5
18	Abraham Lincoln	Duty	4
19	Ulysses S. Grant	Bez ekstrema	0
20	Ulysses S. Grant	Bez ekstrema	0
21	Rutheford B. Hayes	Duty	4
22	James A. Garfield	Freedom	12
23	Grover Cleveland	Duty	5
24	Benjamin Harrison	Duty	13
25	Grover Cleveland	Duty	3
26	William McKinley	Duty	11
27	William McKinley	Freedom	10
28	Theodore Roosevelt	Justice	2
29	William Howard Taft	Duty	8
30	Woodrow Wilson	Justice	8
31	Woodrow Wilson	Freedom/duty	4
32	Warren G. Harding	Freedom	8
33	Calvin Coolidge	Freedom	9
34	Herbert Hoover	Justice	11
35	Franklin D. Roosevelt	Duty	4
36	Franklin D. Roosevelt	Freedom	7
37	Frankilin D. Roosevelt	Bez ekstrema	0
38	Harry S. Truman	Freedom	17
39	Dwight D. Eisenhower	Freedom	11
40	Dwight D. Eisenhower	Freddom	11
41	John F. Kennedy	Freedom	5
42	Lyndon B. Johnson	Freedom	7
43	Richard M. Nixon	Bez ekstrema	0
44	Richard M. Nixon	Freedom	4
45	Jimmy Carter	Freedom	6
46	Ronald Reagan	Freedom	11
47	Ronald Reagan	Freedom	15
48	George Bush	Freedom	6
49	William J. Clinton	Freddom	4
50	William J. Clinton	Freedom	4
51	George W. Bush	Freedom	6
52	George W. Bush	Freedom	42
			394

Tablica 3 - Vrline koje se najčešće spominju

	Broj adresa	Broj pojavljivanja
Freedom (sloboda)	26	250
Duty (dužnost)	17	114
Justice (pravda)	5	30
	48	394

Iz korelacija broja učestalosti republikanskih vrlina i broja adresa jasno se može uvidjeti da su se američki predsjednici pozivali na *slobodu* najviše puta (250), dok su se na *dužnost* pozivali 114 puta a na *pravdu* samo 30 puta.

Sloboda se kao kardinalna republikanska vrлина, spominje gotovo u svim adresama, premda u adresama gdje nije spomenuta postoje brojne inačice za nju. Sloboda se uglavnom koristi u značenju građanske slobode koju nam je Bog poklonio te je moramo sačuvati i zaštititi, te, ako smo u mogućnosti, proširiti. Tako se na primjer, William Henry Harrison (1841) poziva na slobodu 23 puta. Uglavnom značenje njegove slobode je “dar građanske i religijske slobode kojom nas je Bog blagoslovio”. Wilson (1979) tvrdi da “mi ne želimo ništa za sebe što ne bismo bili spremni tražiti za čitavu ljudsku vrstu – pošten rad, pravdu i pravo na *slobodan život* ...”

Dinamička analiza pokazuje da učestalost pozivanje na slobodu u inauguralnim adresama raste od Harry S. Truman (1945 – 1953) do George W. Bush (2001 – 2004). George W. Bush se u adresi iz 2005. godine pozvao na slobodu 42 puta. Sloboda postaje sinonim za demokratski poredak i dužnost (misija) koju Amerika treba izvršiti u širenja slobode, demokracije i mira diljem globusa. U tom smislu, znakovit je dio iz inauguralne adrese Richarda Nixsona (1969): “Najveću čast koju povijest može iskazati je titula mirotvorca. Ova čast sada dolikuje Americi – prilika da pomognemo svijetu da konačno izađe iz nemirne doline na visoravan *slobode* o kojem čovječanstvo sanja od praskozorja civilizacije. Ako u tome uspijemo, generacije koje dolaze govoriti će o nama koji sada živimo da smo ovladali našim trenutkom i pomogli u stvaranju sigurnog svijeta za čovječanstvo.”

Dužnost, kao druga najviše spominjana vrлина, koristi se ujednačeno u 17 inauguralnih adresa, zaključno s predsjednikom Franklinom D. Rooseveltom. U 40 adresa ona se koristi barem jednom, i to u smislu dužnosti izabranog predsjednika. Od svih predsjednika, najviše se pozivao na vrlinu “dužnosti” James K. Polk (1845 – 1849) - 15 puta.

Osnovno značenje dužnosti u ovom kontekstu odnosi se na sveto povjerenje koje se prenosi s starog predsjednika na novog predsjednika, pobuđujući kod svakog novog predsjednika osjećaj pokornosti i dostojanstva prema zadaćama koje ga očekuju. Kao primjer osjećaja pokornosti navodimo dio iz prve Washingtonove inauguralne adrese: “Pozvan sam od moje domovine ... a značaj i težina povjerenja kojim me gлас moje domovine poziva, dovoljan je da kod njenih najmudrijih i najiskusnijih građana probudi povjerenje u njihove sposobnosti” (Washington, 1789.).

Sredinom 19. stoljeća, *dužnost* je još uvijek označavala "sveto povjerenje" (*sacred trust*). Grover Cleveland (1885) obraća se građanima s ovim riječima: "Imamo obvezu prema svojim građanima ... to vrhovno i sveto povjerenje, na osnovu kojeg vam mogu služiti". Međutim, čini se da već od tog vremena, *dužnost* ima rutinirano značenje, kao što se može vidjeti iz adrese Williama Henryja Harrisona (1841), koji kaže: "Ja nastavljam izlagati zbirku principa koji će rukovoditi mojim postupcima sukladno dužnostima na koje ću se pozivati..." U tom novom smislu dužnost ima, ne samo značenje "svetog povjerenja" koje se nastavlja linijom predsjedničke sukcesije, već ima značenje pojedinačnih aktivnosti koje će biti odgovorne s obzirom na proceduralnost izvedbe.

Pravda, kao treća republikanska vrлина, najmanje je korištena u inauguralnim adresama. Koristi se ujednačeno samo u 5 inauguralnih adresa, dok se u 37 adresa koristila barem jedanput. Od svih predsjednika, na pravdu se najviše puta pozvao Herbert Hoover (1929 – 1933) - 11 puta.

C) Posebni religijski sadržaji

Nadalje, posebne argumente za našu tezu kako se indikatori civilne religije mogu naći u inauguralnim adresama nalazimo u posebnim religijskim sadržajima, ne samo onih koji referiraju na judeo-kršćansku tradiciju, već onih religijskih sadržaja koji referiraju na Revoluciju, na Ustav ili pojedinačnog predsjednika kao eksponenta tradicije "američke religije".

Eksplicite religijske reference nalazimo u 38 predsjedničkih adresa, učestalost ovih referenci varira prema nekoliko jedinica. Pozivanje na kršćane i kršćanstvo, anđele, Nebesa, Izrael, križ i zvijezdu Davidovu, na molitvu i dušu. Ove posljednje detaljno se koriste. U svojoj inauguralnoj adresi Dwight D. Eisenhower (1953) predložio je da njegova inauguracija započne s molitvom; Ronald Reagan (1981) je predložio da dan inauguracije postane danom molitve, a Jimmy Carter (1977) i John F. Kennedy (1961) koriste citate iz Micaha i Isaie s puno poštovanja.

Ovdje posebno valja istaknuti pozivanje na određene pojedince i događaje koji su važni za američku povijest. U 45 inauguralnih adresa Ustav se u prosjeku spominje 250 puta, međutim, riječ Ustav ovdje nema značenje najvišeg političkog dokumenta, već ima značenje svete knjige (civilne Biblije) kojom se garantiraju prava i privilegije američkim građanima, odnosno, Ustav ima značenje nepogrešivog autoriteta. Tako, na primjer, John Quincy Adams (1825) kaže kako je

"...Ustav obožavani instrument (koji) povećava moć i propisuje dužnosti predsjednika države (the Executive Magistrate), i koji u svojim prvim rečenicama proglašava sve institucionalne dužnosti i sve akcije Vlade kojim će se ona beskompromisno i savjesno posvetiti...";

a u nastavku, kaže da

"...On promiče trajno blagostanje domovine tako drage svima nama ..., on također nadilazi uobičajenu čovječnost osiguravajući slobodu i sreću svih ljudi."

Iako sve inauguralne adrese ne odlaze toliko u širinu, osnovna poruka je identična: ako slijedimo Ustav, sve u ovoj zemlji biti će u najvećem redu!

Revolucija se ne spominje tako učestalo kao Ustav – samo u 25 predsjedničkih adresa predsjednici se pozivaju na Revoluciju. Kada je spominju tada je to u značenju početne točke od koje se računa vrijeme, ili kao vrijeme od kojeg se računa da je američki narod izašao iz mraka i kaosa na svijetlo i poredak. Kao što je James Monroe (1817) istaknuo “Od početka Revolucije do današnjeg dana skoro je proteklo pedeset godina”.

Kada je riječ o brojčanim pokazateljima referenci koje se odnose na državnike iz prošlih vremena tada imamo slijedeću sliku: Washington se spominje u 32 adresa, pa je on, u tom smislu, najviše spominjan predsjednik. Osim Washingtona, nailazimo i na imena Abrahama Lincolna i Franklina D. Roosevelta. A Tomas Jefferson (1801) naziva Washingtona “našim prvim i najvećim revolucionarnim karakterom, čija ga vrhovna služba uzdiže na pijedestal ljubavi prema domovini i sudbinski ga je označila kao najsajjniju stranicu u knjizi (naše) čestite povijesti.”

U razdoblju između 1837. i 1905. reference o Washingtonu bile su brojnije u odnosu na reference o Revoluciji, dok su u istom razdoblju reference o Ustavu bile brojnije od referenci o Washingtonu.

D) Religijsko-političke reference zajedno

Na kraju, potražimo postojanje religijsko-političke reference kao dokaza o postojanju civilne religije. Jasne religijsko-političke reference postoje u većini inauguralnih adresa, ali one nisu toliko česte kao što su reference o religiji ili reference o politici. Njih obično nalazimo u sintagmama u kojima se poziva na Boga koji vodi naciju ili se želi dokazati njegovo vodstvo. Tako se, na primjer, predsjednik James Madison (1809) poziva na “... skrbništvo i vodstvo Svemogućeg Bića čija moć upravlja sudbinom ove nacije (i) čiji je blagoslov bio izuzetno darovit prema Republici u usponu.” U svojoj drugoj adresi iz 1813. godine, James Madison tvrdi kako je uvjeren da “... je rat ...koji ima tako istaknuto mjesto u našoj sadašnjosti... oblikovan pravdom koja izaziva smiješak Nebesa koja upravljaju njime do uspješnog završetka.”

Dakle, utvrdili smo da su karakteristike civilne religije koje smo našli u inauguralnim adresama fokusiraju oko pet “biblijskih arhetipova”.

Prema rezultatima ovog istraživanja odnos između biblijskih arhetipova možemo prikazati u numeričkim vrijednostima:

Tablica 4 - Učestalost pojavljivanja biblijskih arhetipova

Biblijski arhetipovi	Broj pojavljivanja	Postotci (%)
Žrtvovanje	33	39,29
Izgon	0	0,00
Izabrani narod	26	30,95
Amerika kao uzor	22	26,19
Vodeća zemlja	3	3,57
Ukupno	84	100,00

Iako je za Bellaha *egzodus* noseći arhetip civilne religije, iznenađuje da se on ne spominje ni u jednoj od predsjedničkih adresa. Jedinu inačicu za “egzodus” pronašli smo u adresi

Thomas Jefferson (1805), koji se poziva na "... ono Biće ... koje je vodilo naše očeve, kao Izrael u davna vremena, iz rodnog kraja i naselio (usadio) ih na zemlji svih izobilja nužnih za život."

Na drugi biblijski arhetip, koji ističe Bellah, *žrtvu* i *žrtvovanje* nailazimo u mnogim adresama. U 26 adresa (37 puta) nailazimo na reference o žrtvi i žrtvovanju.

Očito je da na temu žrtve (žrtvovanja) nailazimo u tzv. kriznim razdobljima američke povijesti. Iako reference o žrtvi (žrtvovanju) raspršeno postoje u velikom broju adresa, u osnovi možemo izdvojiti šest perioda u povijest Amerike unutar kojih se pitanje žrtve (žrtvovanja) posebno ističe. To je period za vrijeme rata iz 1812., period građanskog rata (1861-1865), Prvog svjetskog rata i Drugog svjetskog rata, koreanskog rata i vijetnamskog rat, ali i hladnog rat – rata protiv komunizma, i rat u 21. stoljeću - rata protiv terorizma. Međutim, reference o žrtvi (žrtvovanju) ne navode se u kontekstu individualnog mučeništva, kao što je tvrdio Bellah, nego u kontekstu žrtava rata, kao što je tvrdio Cherry. Tako, na primjer, Warren G. Harding (1921) želi govoriti o "...osakaćenim i ranjenim vojnicima ... a preko njih želim prenijeti zahvalnost Republike njihovim drugovima za žrtvovanje u obrani domovine", a Herbert Hoover (1929) konstatira kako u "Tisućama američkih domova ... postoje prazni naslonjači."

Treći biblijski arhetip, *Izabrani narod* ili *Američka sudbina vođena Bogom*, kao i četvrti arhetip *Amerika kao internacionalni uzor* javljaju se u 8 inauguralnih adresa zajedno. Kad je riječ o ovim indikatorima američke civilne religije, posebno valja istaći kako su Bellahovi stavovi u svezi tih indikatora bili proturječni. On je usprkos tvrdnjama o krivotvorinama o internacionalnoj izuzetnosti Amerike, bio uvjeren kako su Amerikanci uvijek "bili svjesni odgovornosti i važnosti koji republikanski eksperiment ima za čitav svijet" (Bellah, 1991: 345). Kombinacija ovih tema najčešća je, i na nju nailazimo 55 puta. One izražavaju mišljenje (ali i osjećaje) o tome kako Sjedinjene Države imaju najbolji politički sustav i najbolju ikada formiranu vladu, a kao sudbinsko određenje ta vlada treba služiti kao uzor svim drugim nacijama. Tako, na primjer, Andrew Jackson (1833) tvrdi da "su oči svih nacija uprte prema našoj Republici"; a Ulysses S. Grant (1869) kaže da je "našoj vlastitoj Republici suđeno da bude zvijezda vodilja svim drugima"; dok Harry S. Truman (1949) tvrdi da "stanovnici Zemlje upiru pogled prema Sjedinjene Države, kao nikada prije, u smislu dobrohotnosti, moći i vodstva". Richard M. Nixon (1969) bio je toliko slobodan da je svoju inauguralnu adresu započeo riječima: "Pozdravljam moje drage građane svjetske zajednice".

Peti biblijski arhetip, *Obećana zemlja* (*Novi Jeruzalem* i *Izabrana zemlja*) javlja se samo u 3 inauguralne adrese i to samo 3 puta.

Na kraju, iz naše dinamičke analiza dade se iščitati kako je prosječni broj pozivanja na republikanske vrline (u odnosu na broj predsjednika i broj inauguralnih adresa) naspram broja biblijskih arhetipova bio oko 14 puta veći.

U kronološkom smislu, nakon 1891. godine dolazi do laganog, ali neujednačenog porasta, poziva na biblijske arhetipove.

Tablica 5 - Dinamička analiza prosječnog broja pozivanja na republikanske vrline i biblijske arhetipove

Biblijski arhetipovi		Prosjek	Republikanske vrline		
Žrtvovanje	33	0,61	Sloboda	297	5,50
Izgon	0	0,00	Pravda	119	2,20
Odabrani narod	26	0,48	Jednakost	93	1,72
Amerika kao uzor	22	0,41	Dužnost	204	3,78
Vodeća zemlja	3	0,06	Povjerenje (Trust)	51	0,94
Ukupno	84	1,56	Ukupno	764	14,15

Dinamička analiza	Broj predsjednika	Biblijski arhetipovi	Republikanske vrline	Prosjek I	Prosjek II
1789-1853	16	15	259	0,94	16,19
1853-1909	14	22	163	1,57	11,64
1909-1981	17	32	225	1,88	13,24
1981-2005	7	15	118	2,14	16,86
Ukupno	54	84	765	1,56	14,17

	Sloboda	Pravda	Jednakost	Dužnost	Povjerenje
1789-1853	64	32	41	99	22
1853-1909	41	23	22	63	14
1909-1981	104	54	23	33	11
1981-2005	88	10	7	9	4
Ukupno	297	119	93	204	51

Broj izjava po adresi	Sloboda	Pravda	Jednakost	Dužnost	Vjera
1789-1853	4,00	2,00	2,56	6,19	1,38
1853-1909	2,93	1,64	1,57	4,50	1,00
1909-1981	6,12	3,18	1,35	1,94	0,65
1981-2005	12,57	1,43	1,00	1,29	0,57

6. ZAKLJUČAK

Prije bilo kakvog pokušaja teorijskog uopćavanja u odnosu na empirijsku realnost potrebno je istaknuti sljedeće činjenice:

Nakon analize sadržaja 55 inauguralnih adresa pronašli smo indikatore civilne religije, koje smo odredili prema dva kriterija: a) postojanje religijskih arhetipova i b) postojanje republikanskih vrlina.

Prvo, većina adresa referira na božanstvo (onostranost, nadnaravno Biće, Bog) u nekoliko oblika; drugo, republikanske vrline (dužnost, sloboda, pravda) prihvaćaju se u većini adresa i treće, premda ne i jedino u obliku judeo-kršćanske tradicije, posebni religijski sadržaji postoje u većini predsjedničkih adresa. Ti sadržaji referiraju uvijek na jedinstvenu američku tradiciju koja se poziva na Ustav, na Revoluciju, na Georgea Washingtona kao svetinje slavne prošlosti ili zlatnog doba. Na osnovu tih nalaza možemo tvrditi da američka civilna religija postoji kao konstitutivni dio predsjedničkih inauguralnih adresa.

Uočavanje osnovnih karakteristika, nalaže nam da potražimo kontekst unutar kojeg indikatori civilne religije dobivaju značenja.

S obzirom na provedenu analizu, nasuprot Bellahu, možemo zaključiti da američka civilna religija sadrži elemente religije samo-čestitanja, ali i religije samo-obožavanja – mi imamo najbolju vladu, pa kao takvi mi smo sjajni primjer u koji se druge nacije trebaju ugledati. Ova tema, u mnogome utječe na minimaliziranje teme o egzodusu i žrtvi. Stoga bi budući radovi trebali istražiti važnost teorijskih koncepata koji su uključeni u međuodnos teme: Sudbina Amerike i Amerike kao međunarodnog uzora.

Nadalje, možemo zaključiti da je američka civilna religija snažno utjecala na formiranje javnog mnijenja, isto kao i na stvaranje političkih platformi i davanja “zadnjeg značenja” političkom djelovanju.

Dakako da naša analiza inauguralnih adresa daje samo djelomičnu sliku američke civilne religije. Možemo uočiti kako se predsjednici obraćaju svojim građanima, uglavnom na vrlo sličan način kao što se svećenici obraćaju svojim župljanima (vjernicima). Predsjednici tješe i bodre svoje građane, govoreći im da oni kontroliraju svoju sudbinu, odnosno, da “mi” kontroliramo našu sudbinu jer je Bog blagoslovio (američku) izuzetnu nacionalnu vladu, i Bog želi da je druge nacije imitiraju. Da bi potkrijepili, ili legitimirali, takve ideje, predsjednici se pozivaju na američku baštinu.

Daljnja bi istraživanja trebala pokazati može li se ista slika pronaći svugdje gdje civilna religija postoji ili ona jedino postoji tamo gdje predsjednik govori svojim građanima kroz ritualiziranu ulogu predsjednika koji se zaklinje.

U tom smislu, naše istraživanje može poslužiti kao predložak za komparativna istraživanja na globalnoj razini koja bi trebala odgovoriti na tri pitanja: 1. koje države-nacije u suvremenom svijetu imaju civilnu religiju, 2. koje je mogu razviti i 3. koje to nisu u stanju ni u kom slučaju.

LITERATURA

- Bellah, N. Robert (1991). *Beyond Belief*. University of California Press, Berkeley i Los Angeles.
- Bellah, N. R. i Hammond, E. P. (1980). *Varieties of Civil Religio*. Harper & Row, Publishers, San Francisco.
- Bellah, R. N. (1975). *The Broken Covenant: American Civil Religion in Time of Trial*, A Crossroad Book: The Seabury Press, New York.
- Bellah, R. N. (2003). *Pogažen zavet*. Biblioteka XX vek. Beograd.
- Bellah, N. R. (1967). Civil Religion in America. *Daedalus*, 96, str.1-21.
- Bellah, N. R. (1968). Civil Religion in America. U: Catler, D. R. (ur.) *The Religious Situation: 1968*. Boston, Boston Press, str. 388-393.
- Boorstin, D.J. (1958). *The Americans*, sv. 1, New York: Teachers College Press.
- Cherry, C. (1970). American sacred ceremonies. U: Hammond, P. i Johnson, B., (ur.) *American Mosaic-social Patterns of Religion in the United States*. New York: Random Hous., str. 303-316.
- Cherrey, C. (1992). Two American Sacred Ceremonies. U: *Civil religion, Church and State*, ur. M. E. Marty, München.
- Christensen, J. A. i Wimberley, R. C. (1979). Who is civil religious?. *Sociological Analysis*, 39, str. 17-23.
- Cuddihy, J. J. (1979). No Offense. Civil Religion and Protestant Taste. New York.
- Dewey, J. (1934). *A Common Faith*. New Haven: Yale University Press.
- Durkheim, E. (1982). *Elementarni oblici religijskog života*. Prosveta, Beograd.
- Durkheim, E. (1965). *Elementary Forms of the Religious Life*. Free Press, New York.
- Fairbanks, J. D. (1981). The priestly functions of the presidency: A discussion of the literature on civil religion and its implications for the study of presidential leadership. *Presidential Studies Quarterly* XI (2), Spring: str. 214-232.
- Gustafson, M. (1970). The religious role of president. *Midwest Journal of Political Science* 14 (Studen) : 708-722.
- Herberg, W. (1960). *Protestant, Catholic, Jew*. Garden City, New York: Anchor Books.
- Huntington, S. (1981). *American Politics. The Promise of Disharmony*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, Belknap Press.
- Huntington, S. (2007). *Tko smo mi? Izazovi američkom nacionalnom identitetu*. Zagreb, Izvori.
- Jolicoeur, P. M. i Knowles, L. L. (1978). Fraternal associations and civil religion: Scottish rite freemasonry. *Review of Religious Research* 20, str. 3-22.
- Kinnier, R. T. i suradnici (2004). Values Extolled in U.S. Presidential Inaugural Addresses. *Counseling and Values*, 48., str. 18-31.
- Mathisen, J. A. (1989). Twenty Years after Bellah: Whatever Happened to America Civil Religion? *Sociological Analysis*, 50, br. 2, (ljet), str. 129-146.
- Mead, S. E. (1963). *The Lively Experiment*. New York, Harper & Row.
- Mead, S. E. (1975). *The Nation with the Soul of a Church*. New York: Harper & Row.

- Murray, J. C. (1964). *We Hold These Truths*. Garden City, N.Y., Doubleday.
- Myrdal, G. (1944). *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*. New York: Harper & Brothers.
- Niebuhr, H. (1963). *The Religion of Abraham Lincoln*. New York: McGraw-Hill.
- Parsons, T. (1937). *Structure of Social Action*. New York: McGraw-Hill.
- Rousseau, J. J. (1978). *Društveni ugovor*. Školska knjiga, Zagreb.
- Streiker, L. D. i Strober G. S. (1972). Religion and the New Majority: Billy Graham, Middle America, and the Politics of the 70's. New York: Association Press., str. 172-179.
- Toolin, C. (1983). American Civil Religion from 1789 to 1981: *A Content Analysis of Presidential Inaugural Addresses*. *Review of Religious research*, 25, 1, str. 39-48.
- Thomas, M. C. i Flippen, C. C. (1972). American civil religion: An empirical study. *Social Forces* 51:218-225.
- Warner, L. W. (1974). An American sacred ceremony. U: Russell E. Richey i Donald G. Jones (ur.) *American civil Religion*. New York: Harper & Row.
- Williams, J. P. (1952). *What Americans Believe and How they Worship*. New York.
- Wilson, J. F. (1979). *Public Religion in American Culture*. Philadelphia: Temple University Press.
- Wilson, J. F. (1980). Voluntary associations and civil religion: The case of freemasonry. *Review of Religious Research* 22: 125-136.
- Wimberley, R. C. i Christensen, J. A. (1980). Civil religion and church and state. *Sociological Quarterly* 21: 35-40.
- Wimberley, R. C. i Christenson J. A. (1982). Civil Religion, Social Indicators, and Public Policy. *Social Indicators Research* 10, str. 211-213.
- Zöller, M. (1992). Politische Kultur und politische Soziologie. U: *Länderbericht USA*, priir. W. P. Adams i dr., Bonn.
- Zöller, M. (1995). Zivilreligion und Politik. U: *Sozialethik und politische Bildung*, Zbornik u čast B. Sutora, Paderborn.

Web adrese:

<http://www.presidency.ucsb.edu/inaugurals.php>

<http://www.ushistory.org/Declaration/document/index.htm>

Summary

AMERICAN CIVIL RELIGION: ANALYSIS OF PRESIDENTIAL INAUGURAL ADDRESSES

Željko Oštarić

After a short theoretical introduction on the roots of American civil religion and its visible structural characteristics, we continue, based on systematical insight into relevant literature on American civil religion, to critically recapitulate and reexamine the results of empirical research on American civil religion. Our empirical reexamination relates to content analysis of inaugural presidential addresses from Washington to Bush (55 analytical units). The results have shown that the frequency of the appearance of Biblical archetypes and Republican virtues, as indicators of civil religion, basically was and remained sporadic. Still, the results show that the indicators of civil religion still exist within political discourse, however their meaning changed in accordance to historical temptations of the American nation and its political interests: from symbolic labeling of the "evil forces" to distortions which can even correspond to the idea of religion as "national opium".

Key words: *American civil religion, Biblical archetypes, functions of civil religion, indicators of American civil religion, Republican virtues, Presidential inaugural addresses*

Zusammenfassung

AMERIKANISCHE ZIVILRELIGION: ANALYSE DER ANTRITTSREDEN VON PRÄSIDENTEN

Željko Oštarić

Nach einer kürzeren theoretischen Einführung über die Wurzeln der amerikanischen Zivilreligion und sichtbare Eigenschaften ihrer Struktur, möchten wir in der Fortsetzung (auf Grund einer systematischen Einsicht in die relevante Literatur) die Ergebnisse der empirischen Forschung über die amerikanische Zivilreligion kritisch rekapitulieren und aufs Neue prüfen.

Unsere empirische Prüfung bezieht sich auf die Analyse des Inhalts der Antrittsreden von G. Washington bis G. W. Bush (55 Analyseeinheiten). Die Ergebnisse haben gezeigt, dass die Frequenz von biblischen Archetypen und republikanischen Tugenden, als Indikator der Zivilreligion im Grunde genommen sporadisch war und so ist sie auch geblieben. Die Ergebnisse zeigen jedoch, dass die Indikatoren der Zivilreligion innerhalb des politischen Diskurses weiterhin bestehen, dass sich aber ihre Bedeutung geändert hat, im Zusammenhang mit historischen Versuchungen der amerikanischen Nation und deren politischen Interessen: vom symbolischen Etikettieren der "Mächte des Übels" bis zur Verzerrung, die sich sogar mit der Idee der Religion als "Opium für das Volk" identifizieren kann.

Schlüsselwörter: *amerikanische Zivilreligion, biblische Archetypen, Funktionen der Zivilreligion, Indikatoren der amerikanischen Zivilreligion, republikanische Tugenden, Antrittsreden von Präsidenten*

